

DE JEUGD VAN BERNARD POTHAST Sittard 1824-1839

In zijn nagelaten geschriften heeft de Sittardse musicus Bernard Antoine Pothast (1824-1904) onmogelijk veel vastgelegd over zijn eigen leven, over zijn familieleden en over het onderwijsinstituut Rolduc, waar hij bijna 60 jaar als student, ‘maître de musique’ en priesterleraar werkzaam was. Wie al dit wetenswaardige zou willen verwerken in een boek over zijn leven en zijn werken, staat voor een schier onmogelijke taak, hoe kleurrijk de brede waaier van de door hem verstrekte feiten en beschreven personen en gebeurtenissen ook moge zijn.

Door hun veelsoortige, vaak zeer gedetailleerde informatie zijn de geschriften van Pothast niettemin een goudmijn voor allen die in de Limburgse muziekgeschiedenis en in de historie van Sittard, Rolduc en de regio geïnteresseerd zijn. Tot nu toe zijn echter alleen de *Kurze Chronik von Sittard*¹ en de familiechroniek (*Notices biographiques sur la famille Pothast*)² uitgegeven, de laatste slechts in vertaling. Uitgaven van de *Autobiographie*³ en van de *Autobiographie musicale*⁴ (de Franse tekst mét vertaling in het Nederlands) blijven vurige desiderata. Ik ben ervan overtuigd, dat ze gretig aftrek zouden vinden. Daarnaast zouden een musicoloog en een historicus, in goede samenwerking, aan Pothast de plaats moeten geven die hem in de cultuurgeschiedenis van de negentiende eeuw toekomt.⁵ Hoewel hij een kunstenaar van het tweede plan is, wordt zijn evenknie in het Limburgse muziekleven van de Romantiek niet gevonden.

De belangrijkste bron voor dit artikel, het verhaal van Pothasts jeugd in Sittard, is zijn *Autobiographie*. De betreffende bladzijden daaruit zijn integraal als ‘bijlage’ afgedrukt. Er zal derhalve niet telkens naar verwezen worden. Aanvullende gegevens worden ontleend aan de *Notices biographiques de la famille Pothast*, de *Autobiographie musicale* en de *Kurze Chronik*. Ten vervolge op mijn publicatie in *Ad Oremus*⁶, zal dit artikel er, hoop ik, toe leiden dat de uitgave van, in ieder geval, Pothasts *Autobiographie* spoedig ter hand genomen wordt.

Bernard Pothast werd geboren op donderdag 7 oktober 1824, ’s avonds om half acht (de burgerlijke stand vermeldt: 8 uur), in een kamer op de eerste verdieping van het voormalige dominicanenklooster aan de Oude Markt. Daar was in 1823 voor de hoofdonderwijzer van de Sittardse stadsschool een woning ingericht. De stadsschool zelf bevond zich in de daartoe verbouwde benedenverdieping aan de tuinzijde van het klooster en was op 1 juli 1819 van start gegaan met de installatie van hoofdonderwijzer Joachim Laukens. Deze was afkomstig uit Wageningen en werd dus in staat geacht om kinderen uit een omgeving waarin tot dan toe veel Duits werd gesproken en geschreven, behoorlijk Nederlands te leren. Laukens deed zijn werk zo goed (‘een man met een onvermoeibare ijver en bekwaamheid’), dat hij al in januari 1821 promoveerde tot hoofdonderwijzer aan de Rijkslagere school in Maastricht. Als zijn opvolger werd Jan Baptist Pothast benoemd, die in mei 1821 met zijn werk in Sittard begon.

Jan Pothast (1786-1854) was geboren in Bommel en daar sinds 1811 werkzaam als onderwijzer, koster en koorzanger. In Sittard ging hij in de kost bij de familie Dunckel op de hoek Markt-Paardenstraat, waar het gezinshoofd, Bernard Dunckel (1762-1840) als slager en bakker zijn brood verdiende. Jan werd al spoedig verliefd op Bernards enige dochter Agnès (‘Anjès’), wier naam hij altijd keurig uitsprak als ‘Agnes’ en met wie hij op 15 april 1823 trouwde. Het spreken van de Franse taal lag hem niet, hoewel hij er in 1813 een examen in had afgelegd. Duits ging hem beter af. Met het Sittards dialect had hij weinig op; het is voor hem altijd een vreemde taal gebleven. Al gauw was de figuur van Jan Pothast overigens niet meer weg te denken uit het stedelijke leven. Hij fungeerde als dirigent en voorzanger van het

koor van de Grote Kerk, was secretaris van de herensociëteit, zong met zijn prachtige baritonstem vaak solo's bij de concerten van het stedelijk orkest St.Cecilia, was mede-auteur van enkele schoolboekjes én, 'last but not least', hij bracht 'zijn' stadsschool tot bloei. Bij al zijn kwaliteiten als gezinshoofd, onderwijsman, zanger-muzikant en verenigingsmens had hij echter één minder aangename karaktereigenschap: hij was nogal betweterig, een echte schoolmeester die meende de wijsheid in pacht te hebben, en hij liet dat soms al te duidelijk blijken.

Agnès Dunckel (1804-1883) was maar net 19 jaar toen zij met de 36-jarige Jan Pothast trouwde. Zij had in 1818 Frans geleerd in een Luiks pensionaat - een half jaar vol heimwee - en daarna lessen Nederlands en Frans gehad van Joachim Laukens. Zij was een vrome jonge vrouw met een opgeruimd humeur, bij wie emoties gemakkelijk tranen losweekten. Scherp kon zij waarnemen en boeiend vertellen. Iedere avond kwamen vriendinnen bij haar op bezoek, die soms uren met haar bleven babbelen bij de warmte van het haardvuur in de keuken. Aan gezelligheid paarde zij dienstbaarheid. Permanent was zij beschikbaar voor haar gezin en voor anderen die haar hulp behoefden. In vrije uren mocht ze graag breien. Koken en naaien liet zij over aan de dienstbode. Zij was overal graag gezien. Een vrouw om van te houden.⁷

Toen Bernard Pothast op 8 oktober 1824 gedoopt werd, traden grootvader Bernard Dunckel (als remplaçant van grootvader Antoine Pothast, die overigens al in 1814 was overleden) en grootmoeder Ida Dunckel-Lindemans (1768-1843) op als peter en meter. De kleine Bernard groeide voorspoedig. Hij was traag met leren lopen, maar kruipend bewoog hij zich des te handiger voort. Ook praten leerde hij pas laat. Als hij bij zijn grootouders was, speelde oom Augustin Dunckel (1798-1830), toen ongeveer 27 jaar oud, spelletjes met hem, die voor onze begrippen over pedagogiek en geestelijke gezondheid nogal bedenkelijk zijn: met een borstel over het achterwerk van de kleine Bernard wrijven, terwijl die, schreeuwend, met zijn kopje tot vlak bij de brandende kachel kwam; of Bernardje laten poseren om naakte engeltjes te kunnen tekenen; en later: vliegers voor hem maken, met kleine, niet opgemerkte gewichtjes in de staart, zodat Bernard, met de vlieger aan een touw over de Markt hollend, vergeefs probeerde de 'draak' op te laten. Ongeveer twee jaar oud, viel hij tot tweemaal toe over dezelfde straatsteen. Sindsdien sierde een litteken zijn voorhoofd en onthield hij, zijn leven lang, exact de plaats van het ongeluk. Andere herinneringen betreffen: een val in een vijver in de tuin van de bevriende familie Kesselkaul, waardoor hij bijna verdronk; de dagen dat hij de mazelen had, toen hij beneden mocht slapen op een 'veldbedje' van twee stoelen tegen de muur; de geboorte van zijn eerste zusje Mieke (Marie Ide, 1828-1850) die door een ziekte op tweejarige leeftijd ernstig geestelijk gehandicapt werd en op wie permanent een wakend oog gehouden moest worden.⁸

Toen Bernard drie jaar was, werd hij naar school gestuurd. Aan de periode 1826-1830 heeft hij geen herinneringen bewaard. Wel aan de tijd van de Belgische revolutie. Geregeld werden in die dagen Hollandse militairen bij de familie ingekwartierd. Vader Pothast ontving die steeds met vaderlandse trots. Geen wonder dat hij en zijn zoon wel eens nageroepen werden met de scheldnaam 'Hollandse kaaskop'. Op zekere dag verbrandde Bernard het puntje van zijn neus en scheelde het weinig of hij had zijn gezichtsvermogen verloren: een Hollandse soldaat was namelijk zo dom geweest om Bernard desgevraagd wat buskruit te geven, dat deze met een gloeiend kooltje en flink blazend had doen ontbranden. Op 14 oktober 1830 sloot Sittard zich bij de Belgische revolutie aan, tot verdriet van vader Pothast, wiens Hollandse sympathieën ook in de Belgische jaren 1831-1839 niet verminderden. Maar Bernard was, behalve zoon van zijn vader, ook Sittardenaar: samen met zijn kameraadjes trok

hij zingend door de straten: ‘En avant, marchons contre leurs canons, à travers le feu, le feu des bataillons!’, zonder overigens iets van dat Frans te begrijpen.⁹

Het jaar 1831 bracht voor de familie Pothast een ingrijpende wijziging in het gezinsleven met zich mee. In september werden de onderwijsruimten van de stadsschool door het gemeentebestuur beschikbaar gesteld aan de priester Andreas Kallen om daarin een middelbare school te vestigen. De stadsschool en de woning van de familie Pothast werden toen verplaatst naar het vroegere klooster Agnetenberg van de dominicanessen oftewel ‘de Begiene’ aan de Plakstraat. De daar gevestigde armenschool werd in de stadsschool geïncorporeerd. Het aantal beschikbare woonruimten was er veel groter, hoewel ze minder gerieflijk waren. De familie zou er bijna 27 jaar wonen, samen met een aantal familieleden die bij haar introkken: de grootouders Dunckel-Lindemans, Chrétien Dunckel, de bedlegerige broer van grootvader, Cathérine Cüppers, een protestantse bekeerlinge afkomstig uit Solingen die eerst als kostgangster bij de grootouders had ingewoond, en de psychisch wat labiele ‘heernónk’ Conrad Dunckel (1802-1881) die na zijn priesterwijding op 10 augustus 1830 enkele weken leraar was geweest aan het College van Valdieu en vervolgens naar Sittard terugkeerde, zichzelf niet in staat achtend om de verantwoordelijkheid van een vast priesterlijk dienstverband te dragen. Aan Bernards ontwikkelingsgang naar het priesterschap en aan de scholing van zijn zussen zou hij evenwel een stimulerende bijdrage leveren.¹⁰

In de woning aan de Plakstraat begonnen Bernards jongensjaren. Op zijn zevende jaar mocht hij zijn kinderklaren - ‘teerteie’ kielen die tot op de voeten hingen en met een riem om het lijf waren vastgesnoerd - definitief afleggen; sindsdien droeg hij een broek. Hij was nu oud genoeg om het leven van gezin, buurt en stad bewust te beleven. Tijdens de kermisdagen werden er volksspelen als paalklimmen en zaklopen gehouden, vertoonden koorddansers op de Markt hun kunsten, waren er kleine maneges op de bleek van de familie Nelissen, en werden vlaaien en knapkoek geserveerd (de laatste een specialiteit van oudoom Lindemans). ‘s Avonds werd in de twee schoollokalen het stadsbal gehouden. Met Carnaval waren er nonnevotte en maakten enge leeuwenmaskers met zweepen de straat onveilig. Met Halfvasten trokken de ouders met hun kroost naar de Kolleberg om er krombroodjes te zoeken (die daar toendertijd achter struiken, bomen en kapelletjes verstopt werden). Aan de vooravond van en op de dag ná grote feesten werd uitbundig gebeierd (als bij een beiaard werden de klepels herhaald tegen de rand van de stilhangende klokken getrokken). In november-december vond overal in de stad de huisslacht van de vetgemeste varkens plaats (een varken werd meestal gedeeld door twee gezinnen van de buurt of de familie). Het ‘rammelen’ (ketelmuziek maken en ‘klaatsje’) bij het hertrouwen van een weduwe of weduwnaar was nog heel gebruikelijk. Ook herinnert Pothast zich het zingen van een nachtelijk meelied onder het raam van de geliefde.¹¹

Een kerkelijke gebeurtenis die grote indruk moet hebben gemaakt, was de Missie van de paters redemptoristen (onder wie de beroemde Bernard Hafkenscheidt) in de zomer van 1833. In de openlucht werden op de Markt donderende preken gehouden, die duizenden toehoorders trokken. Velen probeerden de nacht in de Grote Kerk door te brengen om ‘s morgens toch maar als eersten te kunnen biechten. De slotmanifestatie bestond uit een rondgang met een groot missiekruis, dat vervolgens aan de noordzijde van de kerk ter eeuwige herinnering werd bevestigd.

Aan de Plakstraat beleefde Bernard het lief en het leed van het eigen gezin, waar de dood steeds voelbaar aanwezig was: van de zeven kinderen die in het eerste decennium van het huwelijk geboren werden, overleden er vier op heel jonge leeftijd. De altijd zieke oom Chrétien, liefdevol verzorgd door moeder, sliep zacht in op 11 oktober 1835; Bernard zat er op zijn knieën bij, toen de gebeden der stervenden gezegd werden. Maar voor het overige was

er de rustige herhaling van de dagelijkse dingen. De maaltijden: bruinbrood bij het ontbijt en bij de koffie 's middags (alleen heerom Conrad kreeg iedere dag zijn Frans broodje; enkel op zondag was er wittebrood voor het gezin), 's middags soep, een vleeschotel, groenten en bier. Soms werd er als avondmaal 'sjlemp' (bierpap, een mengsel van melk en bier) klaargemaakt. Bernard hield daar niet van; hij at liever pap van melk en meel. Met kermis (driemaal per jaar) waren er vlaaien en knapkoek, maar buiten die dagen werden delicatessen alleen bij uitzondering gegeten: de koningskoek met Driekoningen (de boon vond Bernard voor het eerst toen hij 51 jaar was), 'nonnevotte' met Carnaval en een enkele keer een 'krollebol' (een appel, bij voorkeur een ossenkop, in gesuikerde deegkorst). 's Avonds ging vader naar zijn Sociëteit en zat de rest van de familie rond een vetkaars bij elkaar in de kamer. Men praatte wat, breide, studeerde of las. In de keuken brandde, zolang dat nodig was, een simpele lijnolielamp. Daar bevond zich ook het 'profieterke', bestemd voor het laten opbranden van de laatste stompjes kaars.¹²

Intussen doorliep Bernard de verschillende klassen van de lagere school. Hij was een goede leerling van zijn vader. Maar hij vond het niet aangenaam, als die hem vroeg om te helpen bij de controle van de presentielijsten van de Sociëteit en het noteren van de boetes der afwezigen. In het laatste schooljaar behaalde Bernard de eerste prijs. Hij herinnert zich hoe hij in de winter van dat jaar geprobeerd heeft om dienstbode Liebeke te leren lezen, overigens zonder resultaat. In dat jaar deed hij ook zijn Eerste Communie. Pastoor Frans Joseph Page van Limbricht, schoolopziener en bevriend met zijn vader, had hem jaren daarvóór al een boek geschonken ter voorbereiding. Na de catechismuslessen van kapelaan Deodatus Quaadvlieg moest hij nu bij pastoor Johannes Henricus Janssen in de leer. Die bracht hem onder meer bij dat de H. Teerspijze na het ontvangen ervan geen 48 uur werkzaam blijft, zoals Bernard meende te weten. 19 mei 1836 was de grote dag. Hij liet zich toen ook bij de pastoor inschrijven bij de broederschap van de H. Johannes Nepomucenes. Omdat daarbij een geldelijke gave gevraagd werd, kreeg hij thuis het consigne zich zo mogelijk te beperken tot een in een papier gedraaid muntstukje; alleen als anderen duidelijk zichtbaar een 5 franc-stuk op de schaal deponeerden, mocht hij hun voorbeeld volgen. Vóór het diner ging Bernard zich nog laten feliciteren bij de rijke oudtante Arnoldts, maar hij kreeg van haar slechts één enkele franc.¹³

Buiten schooltijd wist Bernard zich best te amuseren. Gebiologeerd door al wat kon draaien, construeerde hij windmolentjes en liet raderen draaien in een of ander beekje. Het raderwerk van klokken demonteerde hij en zette het weer in elkaar. In de herfst liet hij vliegers op. Ook maakte hij zich verdienstelijk door het inbinden van boeken. Maar zijn grote liefdes waren de muziek en het naspelen van kerkdiensten.

Al heel jong, zeker vanaf zijn tiende jaar, was hij sopraan in de Grote Kerk, later zong hij er ook de solo's. Zijn stem was niet bijzonder mooi, maar wel erg vast. Vader, begiftigd met een prachtige baritonstem, had de leiding en de heer Meuffels bespeelde het orgel. Ook zijn eerste pianolessen kreeg hij van vader. Later werd de heer Denier, die viool en klarinet speelde, ingeschakeld om Bernard bij wijze van les (15 keer voor 4½ franc) te begeleiden. Daarna ging Bernard op eigen kracht verder; een echte pianist is hij nooit geworden.

Na de piano kwam de viool, ondanks het verzet daartegen van de grootouders en heerom Dunckel die de viool een te profaan instrument vonden. Bernard zat toen al op het College van Andreas Kallen. À raison van 3½ franc per maand kreeg hij, samen met een drietal vrienden, meer dan een jaar les van de heer Groschel, een bedreven en gracieus violist. Maar het beviel hem niet dat de vioollessen direct aansloten op de schooltijd, waardoor hij dan niet kon uitgaan of spelen met zijn vrienden.¹⁴ Daarom stopte hij met les nemen en ging

op eigen kracht verder. Hij deed dat vlijtig en ook met enig succes, want hij mocht meedoen in het stedelijk orkest, dat onder leiding stond van notaris Engelen, een verdienstelijk violist.¹⁵

En dan het 'mèske sjepe'!¹⁶ Op zolder - in de vakanties: in een lokaal van de school - had hij een kapel ingericht met drie altaren en een preekstoel. Hij beschikte over twee misgewaden, een koorkleed, een monstrans en twee kelken (een mooie, van metaal, had heerom met een pin doorboord om er de wijding aan te ontnemen). Bernard 'celebreerde' vrijwel dagelijks een mis in zijn eentje. Op de vrije zaterdagmiddag, soms ook op zon- en feestdagen, werd een Hoogmis opgedragen. Daarbij vervulden kameraadjes de diverse functies. Een enkele maal werd ook gepreekt. Op zekere dag zakte de preekstoel in elkaar, waardoor Bernard in zijn val zijn tong bijna doorbeet. Gelukkig genas de blessure binnen enkele dagen, maar het litteken bleef. In de Goede Week trokken de vrienden eerst naar de kerk om de diensten te bestuderen, waarna die thuis werden overgedaan. Ook werd dan ergens in een hoek het 'H.Graf' ingericht. Eenmaal per jaar was er in de tuin processie met deelname van kinderen uit de buurt. Een soortgelijke kapel bevond zich bij kapelaan Quaedvlieg, die vier neefjes in huis had. Ook daar maakte Bernard deel uit van 'de geestelijkheid'. Op een dag brak hij bijna zijn nek, toen een ladder weggleed onder zijn voeten en hij enkele meters omlaag stortte, de ladder in zijn val achter zich aan trekkend. Zonder blessure, maar snakkend naar adem liep hij even als een dolle in het rond. Toen kreeg hij weer lucht en voelde alleen nog een immense pijn in zijn rug bij het bukken. Het overkwam hem juist op de dag dat hij zich 's middags met een vers moest richten tot bisschop Cornelis van Bommel, die de school kwam bezoeken. Thuis heeft hij over die val niets durven zeggen.¹⁷

Voordat Bernard in oktober 1836 aan het College Kallen zijn middelbare schooltijd begon, had hij eerst nog Franse les genomen aan de zgn. Avondschool van meester Pieter Jacob Wessels en wat Latijn geleerd van heerom Conrad Dunckel, bij wie hij vele jaren misdienaar is geweest. Daarnaast was hij acoliet ('kraol') en wierookvatdrager in de Paterskerk aan de Markt. Zoals eerder opgemerkt, had hij een fijne relatie met zijn heerom. Als hij niet eigener beweging uit zijn bed kwam, wekte heerom hem en reikte zijn pantalon aan. Na iedere Mis gaf hij Bernard steeds twee centen als zakgeld. Hij betaalde zijn schoolboeken en verschaftte hem vrome lectuur, zodat Bernard, naar eigen zeggen, behoed werd voor 'livres dangereux'.

Op het College had hij als leraren: Charles Claessens (later titulair-bisschop van Tranopolis), Jaspas (wiskunde), W. Schrijen (Latijn), Jan Pfenning (Frans, Duits), A. van der Hallen (later pastoor van Aubel), Welsch (diverse vakken), H.A. Haeffels (Duits) en J. Kallen (Frans, wiskunde, beginselen van het Latijn). Of hij ook les heeft gehad van de schrijver Pieter Ecrevisse (geschiedenis en boekhouden) wordt niet vermeld. De persoonlijke belangstelling die hij van zijn docenten Pfenning en Van der Hallen ondervond, heeft hij zeer gewaardeerd. De laatste gaf hem eigener beweging privélessen Grieks.¹⁸ In deze jaren nam hij ook een paar keer deel aan toneelopvoeringen. Met zijn eerste voordracht, 'Le chrétien mourant' van De Lamartine, had hij geen succes.

En zo bereiken we het jaar 1839, een bewogen jaar, zowel vanwege Bernards vertrek uit Sittard naar het kleinseminarie Rolduc als vanwege een aantal gebeurtenissen die de gemoederen op lokaal, regionaal en provinciaal plan hevig beroerden.

Begin 1839 werd het naburige Maasdorp Stockem door een grote brand verwoest. Samen met vader ging Bernard kijken; hij was zwaar onder de indruk en kwam uitgeput in Sittard terug.

In april 1839 ondertekende Willem I eindelijk de 24 Artikelen, waardoor Limburg ten oosten van de Maas op 22 juni terugkeerde onder het Nederlandse bewind. Het gevolg daarvan was onder meer, dat het kleinseminarie en de normaalschool die door Mgr. van

Bommel in 1831 in de voormalige abdij van Rolduc waren gesticht, verplaatst moesten worden. Voor Bernard zeker geen reden om af te zien van zijn plan om in Rolduc naar het seminarie te gaan.¹⁹ Het einde van het ‘Belgische’ of ‘Tweede Rolduc’ kwam overigens pas in de Paasvakantie van 1843. In de tussentijd had Mgr. Paredis, apostolisch administrator van Nederlands-Limburg, ervoor gezorgd dat het onderwijs in het ‘Derde Rolduc’ ongewijzigd kon worden voortgezet.²⁰

In de zomer van 1839 werd op een Sittardse marktdag grote opschudding verwekt door een aantal Engelstalige bijbelcolporteurs, die hun mooie waar voor spotprijzen van de hand deden. Toen duidelijk werd dat het Anglicanen waren, werd de volkswoede gewekt en moesten zij ijlings vluchten naar hun hotel. Vrouwen vertraptten de bijbels met hun voeten, het hotel werd belegerd en onder een regen van stenen reddden de ‘Seelenverkäufer’ het vege lijf door een haastige vlucht. Kisten en resterende exemplaren werden in de Molenbeek gegooid.²¹

Op 20 augustus werd aan Bernard in het Belgische plaatsje Leuth door Mgr. van Bommel het H.Vormsel toegediend. Om daar op tijd aanwezig te zijn was hij de dag ervoor met heerroom Conrad naar Urmond gewandeld om er de nacht bij pastoor Arets door te brengen. Toen ze op 20 augustus, ’s morgens vroeg, door een doofstomme veerman de Maas werden overgezet en het bootje vastliep in het riet, joeg die hen met zijn onnatuurlijke kreten de schrik op het lijf. Direct na de plechtigheid in de kerk van Leuth trokken Bernard en heerroom Conrad te voet richting Luik, want daar moest Bernard toelatingsexamen voor het kleinseminarie doen. ’s Avonds arriveerden ze in Limmel bij pastoor Meys, bij wie ze de nacht doorbrachten. De volgende dag stonden ze in alle vroegte al voor de wallen van Maastricht. Bij de opening van de poorten trokken ze de stad in om een plaatsje te zoeken in de postkoets naar Luik, waar ze ’s middags arriveerden op hun logeeraadres bij abbé Cavalier. Op 22 augustus volgde het examen in een zaal van het grootseminarie. Omdat Bernard in Sittard de eerste prijs in de ‘Syntaxe’ had behaald, presenteerde hij zich voor de ‘Poésie’ (vergelijkbaar met het vijfde leerjaar). Maar de examinatoren beschikten anders: hij werd slechts toegelaten tot het derde leerjaar (de ‘quatrième’). In Rolduc zou de fout hersteld worden; na enkele weken al werd hij gepromoveerd naar het vierde leerjaar (de ‘troisième’ of ‘Syntaxe’).²²

Op 2 oktober zou in Rolduc het nieuwe schooljaar beginnen. Er moesten dus voorbereidingen getroffen worden. Met tranen in de ogen demonteerde Bernard zijn windmolen, zijn klok en op zolder de kapel en de drie altaren. Hij was nu bijna 15 jaar oud. Hij had geleefd in de kleine kring van zijn familie en was nooit van huis geweest. Nu moest hij allen en alles verlaten, en de scheiding was hard: ‘De knecht van oom Antoine, de trouwe This, zou mij en mijn bagage naar Rolduc brengen en meldde zich ’s morgens maar al te vroeg, om zes uur. Hij had reden om ongeduldig te worden, want ik deed niets anders dan, onder allerlei voorwendsels, de trap op- en aflopen om maar tijd te winnen. Maar aan alles komt een eind: een laatste groet, innige omhelzingen, een laatste blik bij de hoek van het huis: adieu Sittard!’

Bernards heimwee naar Sittard zou hevig zijn, zeker tijdens dat eerste lange wintersemester.²³ Maar Rolduc werd zijn leven. Pas na 59 jaar keerde hij voorgoed naar Sittard terug om er de laatste jaren van zijn leven te slijten.²⁴

Lou Spronck

BIJLAGE

'Autobiographie' van Bernard Antoine Pothast (1824-1904), pagina 1-8
(RAL: Archief Onderwijsinstellingen Rolduc, Gedeponeerde archieven en collecties, collectie Pothast no.51)

Opmerkingen vooraf:

Om de tekst gemakkelijker leesbaar te maken heb ik naar eigen inzicht alinea's aangebracht en de meeste afkortingen opgelost. Tevens werd het hoofdlettergebruik genormaliseerd.

De interpunctie is zoveel mogelijk intact gelaten.

Onder aan pagina 8 noteerde Pothast dat hij de tekst in 1879 geschreven heeft. Later vulde hij het geschrevene hier en daar aan.

p.1

(...) *Lors de ma naissance, mes parents demeuraient au 1er étage de l'ancien couvent des Dominicains*, et les écoles occupaient le rez-de chaussée. La chambre commémorative de cet événement a été détruite par les Jésuites en 1876 ou en 1877. L'espace s'en trouve au côté gauche de la porte d'entrée de la salle de récréation. J'ai eu pour *parrain et marraine* mon grand-

p.2

père paternel Antoine Pothast (remplacé par le grand-père maternel Bernard Dunckel) et ma grand-mère maternelle, Ide Dunckel, née Lindemans.

Tout en me portant bien, je n'ai appris à *marcher* que très tardivement, mais j'étais d'autant plus habile à me mouvoir en rampant des pieds et des mains conformément à l'énigme de la Sphinx. Ma mère, étant encore très jeune et ses jeunes amies la venant souvent voir, j'étais la cause et l'objet de leurs amusements. Le don de *parler* ne m'est pas venu non plus très tôt. Je m'en suis d'autant mieux servi plus tard.

Quand, dans la suite, je passais des heures chez mes grands-parents, c'était mon *oncle Augustin Dunckel* (né en 1798 et mort en 1830) qui se chargeait des jeux à me faire subir, tantôt en me *frottant* la partie postérieure au moyen d'une brosse, en face du poêle, (et moi de crier), tantôt en me faisant poser pour *peindre des anges* sans vêtements, plus tard en me fabriquant de petits *cerfs-volants* à la queue desquels il attachait de petits poids qu'il tenait cachés, et moi, je devais courir en plein marché.

Tel jour j'ai failli me noyer dans un petit fossé du jardin de Kesselkaul.

J'ai eu la petite rougeole et je pense me rappeler la chose; on a mis 2 chaires contre le mur, et un coussin pour m'y coucher. - J'ai aussi quelque souvenir de la naissance de ma 1e soeur *Mieke*, (née le 4 février 1828) et de sa maladie de deux ans après, maladie qui a fini par ravir à la pauvre enfant la raison; elle n'est morte que le 4 mai 1850, dans le même triste état.

Vers l'âge de deux ans, je suis tombé 2 fois sur la même pierre d'une rue,

p.3

et la *cicatrice* en est toujours restée visible au front. C'est un de mes premiers souvenirs que celui de cette chute, et la place m'en est encore connue.

À l'âge de trois ans, je fus envoyé à l'école.

L'époque qui commence ici et s'étend jusqu'à l'an 1830 ne m'a guère laissé de souvenir. Mais, lors de la *Révolution*, je me rappelle avoir chanté dans les rues "En avant, marchons contre leurs canons!" etc., sans y rien comprendre et dans un langage barbare. Tel jour je me suis brûlé le bout du nez, au risque de perdre mes yeux, et cela en mettant *un petit charbon sur de la poudre et en soufflant dessus*. Ce doit avoir été du temps de telle ou de telle kermesse. (Dans ces temps de trouble, les bourgeois de Sittard avaient souvent des soldats à loger, et tout d'abord des Hollandais; mon père accueillait toujours ces soldats avec bonheur et fierté. L'un de ces soldats eut l'imprudence de me donner cette poudre demandée.)

Après la cession du Limbourg à la Belgique, monsieur l'abbé Kallen, André, de Sittard, créa un collège pour la ville, et la régence lui céda l'ancien couvent des Dominicains. Les écoles et la demeure de mon père furent alors transférées à l'ancien couvent dit "des Béguines", et c'est là que nous avons resté jusqu'à un certain temps après la mort de mon père. C'est aussi là que j'ai eu mis mon *premier habillement de garçon en due forme*.

Cependant les années s'écoulaient et je montais régulièrement à travers les diverses classes élémentaires. Plus d'un prix fut mon partage, et même le plus haut prix de ma dernière année. Avant d'entrer au collège, je suivis aussi les *cours de français, dits "de Avondschool" de mr. Wessels*.

Mes amusements consistaient à construire des *moulins à vent*, ou à faire marcher des roues dans tel courant d'eau; dans l'automne, à faire monter des *cerfs-volants*; souvent à replacer les

p.4

rouages d'une horloge (même encore en 1841, où un horloger de Bommel m'avait fait cadeau d'une horloge en bois, mais dont je perdis la roue principale à Anvers au sortir du bateau à vapeur, lors de mon retour de la Hollande, avec mon père, à Sittard. - Nimègue - Rotterdam - Anvers - Sittard.)

La *reliure* n'était pas étrangère non plus à mes goûts. Mais, à côté de tout cela, m'occupaient *le piano et l'imitation des offices divins*.

Quant au piano, j'ai eu, assez jeune, les premières leçons *de mon père; plus tard, mr. Renier*, joueur de violon en de clarinette, m'a accompagné quelque temps en guise de leçon; tout le reste, je me le suis acquis par mes exercices personnels, mais, pour la même raison, sans jamais être devenu pianiste.

De longues années, j'ai été premier soprano à l'église paroissiale; ma voix n'était guère belle, mais mon chant assez sûr.

J'ai eu pour *maître de violon mr. Groschel*, violoniste gracieux et habile; mais, grâce au désir de jouer plutôt à quatre heures de relevée, au sortir des classes, j'ai cessé de prendre des leçons après une année. C'est du temps que je me trouvais au collège de Sittard. Cependant j'ai continué l'étude de violon avec zèle et quelque succès, et en ai encore longtemps joué à Rolduc, même encore comme professeur.

P.S. Mr. Groschel m'a donné des leçons de violon, du 1er janvier 1837 au mois de février 1838, à 3 francs le mois. - Le joueur de clarinette et de violon, *Denier*, m'a donné 15 soi-disant leçons de piano = 4½ francs. [Dit postscriptum noteerde Pothast op p.6]

J'ai parlé plus haut de l'imitation des offices divins. Chez nous, *au grenier*, il y avait la *chapelle avec trois autels*, un double ornement, une chape, deux calices, un ostensor, une chaire. *Le samedi*, jour de congé après le dîner, il y avait *messe solennelle*; quelquefois aussi le dimanche et les jours de fête. Plusieurs de mes compagnons étaient régulièrement présents et faisaient les diverses fonctions. De rares fois, quelqu'un prêchait. Il m'est arrivé un jour de tomber à travers *la chaire qui s'enfonçait et de me couper de mes*

p.5

dents la langue presque en deux; mais du dimanche au jeudi, la blessure fut guérie; la cicatrice m'en est toujours restée. Dans la Semaine Sainte, nous allions d'abord étudier la marche de service à l'église, puis répéter le service entre nous. Une fois l'an, nous faisons la *procession* à travers le jardin, et les enfants du voisinage y prenaient part, comme quelquefois aussi aux offices. Pour mon particulier, je disais seul la messe presque tous les jours. - Une chapelle analogue se trouvait chez mr. le vicaire Quaedvlieg, qui avait en pension quatre neveux; là aussi je faisais partie du clergé, et célébrais à mon tour. Tel jour cependant je faillis rompre le cou en tombant d'une hauteur de quelques mètres: c'est qu'une échelle céda sous mes pas, et *je fus précipité comme un paquet, sur lequel l'échelle venait encore tomber après*. Sans blessure, mais aussi sans haleine, je courus quelques secondes comme affolé, mais, l'haleine ravenant, je ne ressentis qu'une immense douleur dans le dos en me courbant. Et cette dernière circonstance était d'autant plus fatale que, dans l'après-midi, je devais *réciter une adresse à mgr. Van Bommel*, sa Grandeur venant visiter l'école. Après quelques exercices et avec assez de douleur, je parvins cependant à faire les inclinations nécessaires, le tout sans oser avouer la chute à mes parents.

Mais j'ai déjà anticipé, en partie, sur mes années de collège. Avant de quitter l'école élémentaire, j'ai eu mes premières leçons de latin de mon digne et cher oncle Conrad, prêtre depuis 1830. C'est surtout lui qui a cultivé et dirigé ma vocation à l'état ecclésiastique et auquel je dois mon affection et ma reconnaissance les mieux méritées. De longues années, je lui ai servi la messe (de même que j'étais acolyte et thuriféraire à l'église dite "Paterskerk" ou "de St. Michel"). C'est encore mon oncle qui me fournissait toujours des livres

p.6

de *lecture pieuse*; et, quoique d'autres jeunes gens eussent souvent des livres dangereux ou mauvais entre les mains, comme tel ou tel s'en vantait, jamais je n'en ai vu ni lu.

Dans l'automne donc de 1836, j'ai passé comme *externe* au *collège de mr. Kallen*. J'ai eu pour professeurs, d'abord mr. Charles *Claessens*, actuellement évêque de Tranopolis, puis mr. *Jaspar*, pour les mathématiques, mrs. *Schrijen, Pfenning, Van der Hallen, Welsch*, pour diverses branches, mr. *Haeffels* pour l'allemand, mr. Kallen pour le français. Pfenning et Van der Hallen m'ont toujours montré beaucoup d'intérêt; le dernier m'a donné un certain temps des leçons de grec privées, et cela de son propre mouvement.

Entretiens j'ai continué de faire partie du petit orchestre de la ville. - Quelquefois, j'ai pris part à des représentations théâtrales. - Ma première déclamation, et sans succès, a été: "Le Chrétien mourant" de De Lamartine.

En hiver au commencement de 1839, un grand *incendie* a dévasté *Stockem*. Après, mon *père* m'y conduit, mais j'en reviens exténué, tombant presque *en pâmoison*.

1839, 19 Avril. Acceptation des 24 articles de Londres par Guillaume I, roi de Hollande. La suite en est: une partie du Limbourg rendue à la Hollande, sous le nom de "partie cédée", et le transfert à opérer du Petit Séminaire de Liège et de l'École Normale de Rolduc à St.Trond. (...).

p.7

Pendant les vacances (qui ont précédé mon départ pour Rolduc), c.-à.-d., *le 20 août*, j'ai été *confirmé à Leuth*, vis-à-vis d'Urmonde, par mgr. Van Bommel, évêque de Liège. Mon bon oncle m'a accompagné, et nous avons logé, la nuit auparavant, chez mr. Arets, alors curé d'Urmonde. Le jour même, un sourd-muet nous a fait passer la Meuse, et, sa barque s'embarrassant dans les roseaux, il nous a bien effrayés par ses cris peu naturels.

Il fallait donc bien, bon gré mal gré, faire ses préparatifs de départ. La chapelle et les autels furent démontés, de même un moulin à vent, de même une horloge; les larmes se sont plus d'une fois mêlées à cette oeuvre de démolition. Mais avant d'être admis, il y avait encore *l'examen à faire à Liège*. C'est encore mon oncle qui m'a accompagné. Marchant à pied, nous arrivâmes vers le soir à Limmel où mr. le curé Meys nous accorda l'hospitalité. Levés le lendemain de très bonne heure, nous nous rendîmes vers Maestricht; il fallut d'abord attendre l'ouverture de la porte, et puis aller chercher des places dans l'omnibus. Enfin nous voilà à Liège, où nous logeâmes chez mr. Cavalier. Le jour suivant eut lieu l'examen dans une salle du grand Séminaire, à côté de l'église. Ayant eu le premier prix de Syntaxe à Sittard, je me présentai naturellement pour la Poésie. L'homme propose, et les examinateurs disposent. *On m'admit pour la Quatrième*; et deux wallons très bornés (comme cela s'est montré plus tard), se présentant aussi pour la Poésie, furent admis, l'un comme moi, en Quatrième, l'autre, d'emblée en Troisième. Le jour de la rentrée des élèves était fixé au 2 octobre prochain. Nous retournâmes à Sittard, moi surtout pour mettre la dernière main aux embarras du départ et prendre congé de ma famille et de mes amis.

p.8

Le 2 octobre donc, il fallut partir. J'étais sur le point d'atteindre ma quinzisième année; je n'avais jamais eu quitté le toit paternel; dans le cercle plus étroit de ma famille, je n'avais vu mourir que mon oncle Augustin, mon grand-oncle Chrétien, ou un frère ou une soeur tout jeunes; je laissais ma famille pour lors complète, - mes deux grands-parents maternels, mes parents, mon oncle Conrad, le prêtre, mes soeurs Marie, Thérèse, Sabine, Agnès, Jeannette, la pieuse dame Cüppers, la vertueuse et fidèle servante Liebeke (mariée plus tard et dont le fils s'est fait prêtre, en 1877, Clément Pauwen), et tous dans la même maison, - puis, à Broeksittard, mon oncle Antoine et ma tante Agnès, plusieurs cousins et cousines, - bref et enfin, il fallut quitter tous et tout, et la séparation fut dure. Le domestique de mon oncle Antoine, *le fidèle This (vit encore en 1886)* devait m'emporter, moi et mes bagages, et ne fut que trop tôt à son poste, à 6 h. du matin. Il eut raison de devenir impatient, car je ne faisais que monter et descendre l'escalier pour gagner du temps, sous toutes sortes de prétextes. Cependant il y a fin à tout: de derniers adieux, de suprêmes embrassements, un dernier regard au tournant de la maison, *adieu Sittard!*

[Vgl. p.11: J'entrai donc en Quatrième, prof. Morren. Après une ou deux semaines, je passai en Troisième, où je trouvai comme condisciples mes connaissances Xavier Rutten et Frits Custers de Sittard, Philippe Arets, de Oirsbeek, etc. Il m'était facile de suivre la classe, et, quant au *français*, j'en savais plus que le grand nombre.]

p.170:

Souvenir d'avant ma 1e Communion.

Au catéchisme, donné par mr. le vicaire Quaedflieg, devant l'autel de St.Bernard et dans la nef adjacente, j'ai été souvent chargé de faire réciter les réponses à mes très jeunes compagnons. Tel Barthélemi Beusmans bégayait très fort. Je lui mettais la main sur les deux yeux, et il répondait très couramment.

Plus tard, avant la 1e Communion en vue, je suis admis au catéchisme de mr. le curé Janssen, dans la nef du milieu. Tel jour, il demande quel temps il faut pour que les espèces sacramentelles n'existent plus dans le corps du communier. Or moi, qui ai cru avoir entendu dire chez nous à table que les mets ne cessent leur dernière activité qu'après deux fois 24 heures, je n'ai rien de plus pressé que de répondre: 2 fois 24 heures. Le curé de répliquer: *Âne, que tu es!* Et il avait raison.

Le jour de la 1e Communion, il fallait aller trouver le curé et se faire inscrire dans telle confrérie et y ajouter telle offrande. Voici ma consigne de chez moi: Si les autres donnent 5 francs à vue d'oeil, les voici. Sinon, voici une pièce de monnaie dans un papier, mettez cela, et c'est que j'ai fait.

Avant le dîner de cet important jour de ma 1e Communion, le 19 mai 1831, j'ai aussi fait ma visite à ma riche grande tante Arnoldts, en j'en ai reçu 1 franc.

¹ Augustin Dunckel - B.A.Pothast, *Kurze Chronik von Sittard, vom 900 (...) bis in 1891* (Sittard 1891; herdruk VVV Sittard 1975).

² RAL, Archief Onderwijsinstellingen Rolduc, collectie Pothast no.54. Deze familiechroniek in b.g.v. het 90-jarig bestaan van de Sittardse VVV uit het Frans vertaald door 'mevrouw Hamers te Heerle' en uitgegeven onder de titel *De familie Pothast te Sittard, door B.A.Pothast 1824-1904; een beschrijving van familielevens, werken, denken en geloven in de vorige eeuw* (Sittard 1980), hierna aangehaald als *Familie Pothast*.

³ RAL, collectie Pothast no.51.

⁴ RAL, collectie Pothast no.53.

⁵ Een proeve van een biografie zal verschijnen in het boek *Zeven eeuwen Sittardse cultuurdragers* (Sittard, november 1999).

⁶ Lou Spronck, Uit de 'Autobiographie' van Bernard Antoine Pothast, in: *Ad Oremus*. Monografieën uit het land van Sittard, deel 13 (Sittard 1998) 125-132.

⁷ De verwijzingen in deze noot (en in de meeste noten die volgen) hebben betrekking op de inhoud van de hele voorafgaande alinea.

GAS, Burgerlijke Stand, geboorte-akte 8 oktober 1824.

J.M.E. Vleeshouwers, 'Lager onderwijs in de negentiende eeuw in Sittard', in: *Sittard, uit bronnen geput* (Sittard 1993) II, 571-573, 575; idem, 'Lager onderwijs in de 19de eeuw in Sittard', in: *HJLZ* 10(1989) 94.

Br. Sigismund Tagage, 'Schets van het lager onderwijs in Maastricht 1794-1840', in: *PSAHL* 98-99(1962-1963), 277, 290.

Chronik, 51-52, 65 ('der hiesige Verein der älteren Bürger, genannt "de Sociëteit"'), 123.

Familie Pothast, 19-20, 23-25, 31-32.

P.B.N. van Luyn, *Stadt Zitterd, een grensoverschrijdend verleden* (Sittard 1993) 189.

J.Puikers, *Eerste onderwijs in de gronden der Nederduitsche taal, ten dienste der scholen*, gewijzigd en vermeerderd door J.Pothast, hoofdonderwijzer te Sittard (Sittard, ca. 1836), met op de afsluitende pagina's 49-52: School-reglement, Gebed voor den schooltijd, Gebed na den schooltijd. Aanwezig in Stadsbibliotheek Maastricht, signatuur 132 D 63. Op de binnenzijde van de omslag wordt melding gemaakt van: H.A. Haeffels - J.Pothast, *Deutsche Sprachlehre für Anfänger* (Sittard 1836).

⁸ *Familie Pothast*, 10, 39-40.

⁹ *Familie Pothast*, 20, 25; *Chronik*, 55.

¹⁰ *Chronik*, 56-57, 130-131; Vleeshouwers 1989, 95-96; *Familie Pothast*, 57, 60-61.

¹¹ J. Habets, *Oirsbeek, een Valkenburgsch dorp*. Historische inleiding Dr. C.H.E. de Wit (Oirsbeek 1974) 20.

A.E.L.Jonkergouw, 'Kleding in vroeger tijden', in: *HJLZ* 9(1988) 28.

Chronik, 57, 64, 104-106, 130; *Familie Pothast*, 68-69.

Het brengen van een 'Ständchen' aan de geliefde in de eerste meinacht is volgens mij in Limburg niet bekend als volkscultureel gebruik. Vgl. J. ter Gouw, *De volksvermaken* (Haarlem 1871) 141-142; Jos. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde* (Zutphen 1930; fotografische herdruk, Arnhem 1977) I, 220, 283.

¹² *Chronik*, 58,120; *Familie Pothast*, 25, 67-69.

¹³ J.M.E.Vleeshouwers, 'Van koster tot onderwijzer. Pastoor Page en de onderwijsvernieuwing in het begin van de 19^e eeuw', in: *Magister Artium. Onderwijs, Kerk en Kunst in Limburg* (Sittard 1992) 182-200.

Familie Pothast, 25, 68; *Chronik*, 62, 65.

¹⁴ Een sportman is aan Bernard Pothast niet verloren gegaan. Vgl. *Autobiographie*, 19: 'Jeux de passe, de quilles, d'arc, de billes, de paume, de bâtons en de balle à faire entrer dans un trou au milieu des joueurs, que sais-je encore? Je n'ai jamais réussi à faire quelque chose avec un succès marquant.' (Overgooien, kegelen, boogschieten, knikkeren, kaatsen, minigolf spelen [?], en wat al meer. Ik ben er nooit in geslaagd op dit terrein iets te verrichten met uitgesproken succes.)

¹⁵ *Autobiographie musicale*, 1-2.

¹⁶ Zie ook: Paul Post, '“Een mooi spelletje ...” Over het spelen van de mis', in: *Trajecta* 4 (1995) 158-179.

¹⁷ Mgr. Van Bommel bezocht de stad op 18-19 en 31 juli 1835. Zie A.M.P.P. Janssen, 'De bisschop op bezoek. C.R.A. van Bommel's kerkvisitaties in het Land van Zwentibold', in: *HJLZ* 6 (1985) 85.

Familie Pothast, 59, 69.

¹⁸ Vleeshouwers 1993, 570; *Familie Pothast*, 59; *Chronik*, 59.

J.S. Kentgens, in: *Gedenkboek Bisschoppelijk College St.Jozef, Sittard 1905-1930* (Sittard 1930) 27-28.

¹⁹ In de zomer van 1838 was Bernard met heeroom Conrad voor het eerst even in Rolduc geweest om zich voor te stellen. *Autobiographie*, 8.

²⁰ C. de Clercq, 'Het Luikse Rolduc en zijn leraren (1831-1843), in: *Rolduc's Jaarboek 37* (1957) 63-64, 85.

²¹ *Chronik*, 62-63.

²² In de *Autobiographie*, p.10, is het uitslagformulier van het toelatingsexamen, gedateerd 'Liège, le 22 Août 1839' en gesigeneerd door P.J. Schrijen, directeur van Rolduc, meegebonden.

Familie Pothast, 59-60.

²³ *Autobiographie*, 11-12.

²⁴ De tekst van dit artikel werd kritisch doorgelezen door Piet Orbons, Mathieu Schlijper en Math Vleeshouwers. Ik zeg hun daarvoor van harte dank.